

Hva er tidlig literacy i barnehagen?

Trude Hoel, Nasjonalt lesesenter, Universitetet i Stavanger

Før den formelle lese- og skriveopplæringen starter i skolen, har barn mange erfaringer og ferdigheter som kan bli satt i sammenheng med senere lesing og skriving:

- Barna kan fortelle hvor avdelingen var på tur i går, og hva som skjedde da de skulle fyre opp bålet.
- De vet hvordan de skal holde og bla i ei bok.
- De kjenner noen bokstaver, og de kan skrive sin egen bokstav med kaviar på skiva.
- De samsvarsbøyer nesten helt rett og uten å tenke på det.
- De finner ord som rimer på lus.
- De hører at ordet fly starter med samme lyd som Fatima.
- De kan forklare hva en edderkopp er, og når de funderer på hvorfor det heter 'edderkopp', så er det minst ett barn som lurte på hva 'kopp' har å gjøre med 'edderkopp'.

Det er summen av alle disse erfaringene og ferdighetene som blir kalt for tidlig literacy, eller tidlig litterasitet, i barnehagen.

Fokuset på sammenhenger mellom tidlig utvikling og senere mestring har økt. Men, hvilke erfaringer og hvilke ferdigheter som er viktigst for barnas lesing og skriving i skolen, er det ikke enighet om. Noen vil for eksempel si at det er å kople bokstaver og lyder sammen. Andre vil si at det er å lese og snakke sammen om gode bildebøker, som for eksempel *Pølsetjuven* som handler om hvordan det er å vokse opp i en familie hvor alle er tyver.

At det finnes ulike perspektiv på og forståelser av hva tidlig literacy er, kan være forvirrende, både for barnehageansatte og for foreldre. De ulike forståelsene beveger seg innenfor et spenn mellom barnas ferdigheter, på den ene siden, og barnas deltakelse i og erfaringer med ulike språkpraksiser, på den andre.

FERDIGHETER ←-----→ **PRAKSISER**

Dette spennet gjenspeiler seg for eksempel i ulik vektlegging av hva som blir vurdert og kartlagt i barnehagen, om det er barnas mestring av delferdigheter, som setningsproduksjon eller uttale, eller om det er barnas deltakelse i ulike aktiviteter, som i en leselogg.

For å vise variasjonen i forståelse av tidlig literacy i barnehagen, kan vi sette opp slike linjer, hvor ytterpunktene representerer motpolene innenfor de ulike forståelsesrammene.¹

SEGMENTERT TILNÆRMING ←-----→ **HELHETLIG TILNÆRMING**

På den ene siden, som et eksempel på spesifikke ferdigheter, finner vi fonologisk bevissthet, som regnes som en av de viktigste ferdighetene for at barn skal lære seg det alfabetiske prinsippet, som er nødvendig for å lære å lese og skrive. Fonologisk bevissthet er en grunnleggende innsikt barna trenger for å kople bokstaver – grafem - med lyder og lydkombinasjoner - fonem. Barna uttrykker sin

fonologiske bevissthet når de rimer, klapper stavelser og etter hvert lytter ut den første lyden i et ord.

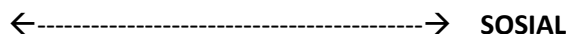
Men, er denne ferdigheten den aller viktigste for barnas senere lesing og skriving? Nei, mener mange forskere, barnas ordforråd er enda viktigere. Og da er det ikke snakk om overflatisk forståelse av mange ord, men barna må ha rike assosiative nettverk som gir en dyp forståelse av mange ord for å kunne *forstå* innholdet i det de kommer til å lese. Rike assosiative nettverk handler om en helhetlig tilnærming til språk og språkbruk – som ligger i den andre enden av linjen.

Med en helhetlig tilnærming blir ulike språkbrukspraksiser, altså barnas muligheter til å bruke språk på ulike måter og i meningsfulle sammenhenger, vektlagt. Disse praksisene utgjør blant annet et grunnlag for senere lesing og skriving, men de er også en forutsetning for barnas deltakelse i kommunikasjon, lek og læring her og nå. Innenfor denne helhetlige tilnærmingen er det en rekke arbeidsformer og samværespraksiser som er viktige, som samtale (særlig med voksne), variert vokabular, samtaler om abstrakte og utfordrende der-og-da-tema, det å lese sammen og snakke om fortellingen og språket, fortelling, late som-lek og rollelek og utvidende samtaler og forklaringer.

Barnehagen skal ha en helhetlig tilnærming til barnas utvikling, sier Rammeplanen (2017, s. 7). Samtidig sier rammeplanen at barna skal utvikle kunnskaper og *ferdigheter* innenfor alle fagområder (s. 47), så det å jobbe med spesifikke ferdigheter som bokstavkjennskap og fonemisk bevissthet er ikke feil, men det skal heller ikke være barnehagens *eneste* arbeid med språk og tidlig literacy.

Dette bringer inn nye motpoler i forståelse av tidlig literacy, nemlig linjen mellom det individuelle og det sosiale. Sett i lys av rammeplanen, kan dette knyttes både til barnehagens arbeidsmåter og barns læringsprosesser.

INDIVIDUELL

SOSIAL

I rammeplanen vektlegges læringsfellesskapet der barna er aktive deltakere i egen og i hverandres læring. Samtidig vil *noen* av barna ha behov for mer målrettet arbeid med - og individuell tilrettelegging for - spesifikke ferdigheter, for det å klare å kople lyd og bokstav er et resultat av individuell kognitiv utvikling. Det er derfor ikke et mål for barnehagens personale å befinne seg enten i den ene eller den andre ytterkanten av linjen mellom spesifikke ferdigheter eller helhetlig tilnærming, men å bevege seg langs linjen, avhengig av behov i barnegruppa og hos det enkelte barnet.

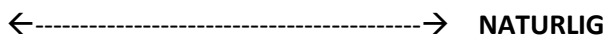
Sammenhenger mellom tidlig literacy og lek med språket

Det å leke med språk er en sentral drivkraft for barns utvikling av tidlig literacy. Denne leken kan oppstå spontant, som når barna tuller og leter etter ord som rimer på «gris» - det ender jo veldig ofte opp med «fis»! - og leken kan settes i gang av barnehagens personale, som når vi leker «Mitt skip er lastet med» eller bruker ellinger med rim for å finne ut hvem som skal vaske hendene først:

En gul knapp,
virre virre vapp,
-Du slapp!

Literacy begynner med språk, i barnas deltakelse i rike språkinteraksjoner, i lek og i bruk av et variert vokabular og i tilgang til ulike literacypraksiser. Dette leder over i nye motpoler i forståelsen av tidlig literacy, nemlig spennet mellom det instruerte og det naturlige.

INSTRUERT

NATURLIG

På den ene siden av linjen mellom ferdigheter og praksiser finner vi instrumentelle opplegg som er utviklet for bruk både hjemme og i barnehagen. Barnehager blir tilbudt en rekke kommersielle program som fokuserer på spesifikke ferdigheter, som ikke-kontekstualisert ordforråd eller bruk av ordbilder, for å instruere barns utvikling av språk og literacy. Norske kommersielle ABC-apper har for eksempel mest fokus på lyd-bokstav-forbindelserⁱⁱ, og da er det lett å tenke at det er viktig for barna å øve på dette for at de skal bli flinke til å lese i skolen. På den andre siden av linjen finner vi barnehagehverdagen, med et stort potensial for barneinitiert utforskning av og lek med språk.

Å jobbe med tidlig literacy i barnehagen handler altså om å bevege seg i spennet mellom barnas ferdigheter og barnas deltakelse i - og erfaringer med - ulike språkpraksiser. Barnehagen skal ha en helhetlig tilnærming til barnas utvikling, lek og læring. Samtidig skal barnehagen legge til rette for at barna utvikler spesifikke ferdigheter. I løpet av barnehagetiden skal barna få *både* erfaringer og ferdigheter som utgjør et viktig grunnlag for lesing og skriving i skolen. Samtidig skal vi være oppmerksomme for å unngå at fokuset på barnas senere mestring i skolen, skal gå på bekostning av barndommens egenverdi. Det er derfor vel verdt å vurdere barnehagens arbeid med tidlig literacy og plassering i spennet mellom ferdigheter og praksiser.

ⁱ Den amerikanske forskeren Cathrin Snow har laget en oversikt over ulike forståelser av tidlig literacy. Det finnes forskjellige måter å sette disse dikotomiene opp på, og de opptrer ikke uavhengig av hverandre:

Snow, C.E. (2006). What Counts as Literacy in Early Childhood? In Blackwell *Handbook of Early Childhood Development* (eds K. McCartney and D. Phillips), Blackwell Publishing Ltd, Oxford, UK. doi: 10.1002/9780470757703.ch14 (19 s.): <https://dash.harvard.edu/handle/1/34785388>

ⁱⁱ Kvåle, G. (2020). Er det riktige det viktige? Literacy-syn og kvalitetstrekk i kommersielle abc-apper for norskspråklige førskolebarn. *Nordic Journal of Literacy Research*, 6(1).